

Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:

YILDIRIM, B, DUMLU, M. (2019). Pîr-i Sâni Seyyid Çerkeşi Mustafa Efendi (D.1743-V.1814) ve Yeni Bulunan “Tuhfetü’l-Mürîdîn ve Tesliyetü’l- Muhibbîn” İsimli Risâlesinin Tahlili. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (Özel Sayı) , 1927-1939.

Pîr-i Sâni Seyyid Çerkeşi Mustafa Efendi (D.1743-V.1814) ve Yeni Bulunan “Tuhfetü’l-Mürîdîn ve Tesliyetü’l- Muhibbîn” İsimli Risâlesinin Tahlili

Birol YILDIRIM ()*

Mikail DUMLU (**)

Öz: Çerkeşi Mustafa Efendi yetmiş üç yıllık hayatını ilim, irfan ve irşad faaliyetleriyle geçirmiş önemli bir şahsiyettir. Geride sadaka-i câriye olacak eserler, ünlü bir ulemâ soyu, çok sayıda halife, müridan ve asırlar boyu canlı bir şekilde yaşayan bir hayat hikâyesi bırakarak ebedî âleme irtihal etmiştir. Biz bu çalışmamızda ağırlıklı olarak müellifin Taksim Atatürk Kitaplığında yeni tespit ettiğimiz “Tuhfetü’l-mürîdîn” isimli eseri üzerinde duracağız. Söz konusu risale, zâhir ve bâtin ehli arasındaki tartışmalara ışık tutmaktadır. Ehl-i zâhir özellikle cehrî zikir ve semaya karşı çıkmış, bu fiilleri işleyenleri küfürle itham etmişlerdir. Sûfîler başta olmak üzere sağduyulu ulema bu akıl ve insaf dışı görüşlere karşı çıkmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tarikat, Sûfî, Çerkeşi Mustafa Efendi, Tuhfetü’l-mürîdîn.

Pîr-i Sâni Seyyid Çerkeşi Mustafa Effendi (1743-1814) and The Assessment Of The Newly Found Risâle “Tuhfetü’l-Mürîdîn ve Tesliyetü’l- Muhibbîn”

Abstract: Çerkeşi Mustafa Efendi is an important figure who spent seventy-three years of his life with science, knowledge and guidance. He left a famous ummah lineage, many caliphs, murids and a life story that lived alive for centuries. In this study, we will mainly focus on the author's work titled uh Tuhfetü’l-mürîdîn which we have just identified in Taksim Atatürk Library. This risale sheds light on the debates between the poet and the master. He opposed especially to the dhikr and jahir and accused the perpetrators of these acts with profanity. The prudent ulama, especially the Sufis, opposed these irrational and inhumane views.

Keywords: Sufism, Tariqah/Order, Mystic, Çerkeşi Mustafa Effendi, Tuhfetü’l-mürîdîn.

Makale Geliş Tarihi: 24.10.2019

Makale Kabul Tarihi: 27.12.2019

I.Giriş

İslâm medeniyetinin kurulmasında önemli bir yeri olan tasavvuf ekolünün ortaya çıkışı bir nüve ve öz olarak asr-ı saadete kadar gider. Bilindiği üzere Cibril hadîs-i şerifinde Peygamber Efendimiz (s.a.v.) üç önemli kavrama işaret etmiştir. Bunlar İslâm, iman ve ihsan kavramlarıdır. Asr-ı saadetten sonra iman kavramını izah etmek için itikâdî mezhepler, ibâdet ve muâmelâta dair hükümler vaz etmek üzere fikhî mezhepler, Peygamber Efendimiz’in “*Sen Allah’ı göremesen de Allah’ın seni gördüğü şuurıyla*

*) Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Ana Bilim Dalı (e-posta: birolyildirim97@hotmail.com) ORCID ID. orcid.org/0000-0003-3044-1504

**) Dr. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (e-posta:mikaildumlu@hotmail.com)

 ORCID ID. orcid.org/000-00030140-3373

hareket etmendir” şeklinde tarif ettiği ihsân kavramını izah etmek için de daha sonraki dönemlerde tarikatlar şeklinde teşkilatlanmış tasavvuf ekolleri ortaya çıkmıştır. Bin yıldır kültürümüzü mayalaya gelen bu irfânî geleneğin ana gayesi “İnanç, ibâdet ve güzel ahlak” katmanlarını müminlerde gerçekleştirerek kâmil insan yetiştirmektir. Bu üç boyutlu anlayışın etkinliği İslâm’ın klasik çağında doğal bir şekilde hayata yansımış, İslam âlimleri küllî bir bakış açısı ile İslâm’ın külliyesinde yetiše gelmiştir. Bu üç boyutun bugün kayıp halkası olan tasavvuf ve irfân İslâmî geleneğin bütün birikimi üzerine Horasan erenleri tarafından temelleri atılan Osmanlı toplumunda zirveye çıkmıştır.

Fakat tasavvufî yaşayışı denetlemek maksadıyla Osmanlı Devleti tarafından kurulmuş olan “*meşihat makâmı*”nın Cumhuriyet döneminde ortadan kaldırılması bu alanı istismara açık bırakmakla birlikte bu dönemde de çağa damgasını vurmuş önemli şahsiyetler yetişmiştir. Abdülhakim Arvasî bugün râbîta, tefekkür, nazar, tevessül, şefaât, keşf ve ilham gibi tasavvufî değerleri şirk, küfür olarak tanımlayan ilkel haricî ve vahhabî anlayış Osmanlı coğrafyasının her köşesine petro-dolarlar akıtarak bünyemize yabancı bir anlayışı aşılar, bu metafizik değerler batıda para-psikiyatrik bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Batı düşüncesi kuantum fiziğinin etkisi ile gerçekleşen post-modern dönemi yaşarken bugün sosyal bilimlerin alanında bile hala pozitivist bir anlayış hâkimiyetini sürdürmektedir. Uluslararası bir üne sahip önemli bir ilim adamımız olan Türk *Einstein’ı olarak isimlendirilen ve dünyanın en genç profesörü olma unvanına sahip olan* rahmetli Oktay Sinanoğlu “*Akla ne işle uğraşacağını gönül öğretir, gönül gelişmezse akıl kötülüklerle uğraşır. Onun için düsturumuz Bilim+Gönül’dür*” anlayışı ile “Bilim + Gönül” formülünü önermiştir. Oktay Sinanoğlu çifti bu isim altında bir de yayınevi kurmuşlardır.

“مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ” “*Nefsini bilen Rabbini bilir*” sırrından behredâr olarak insanın iç aydınlanmasını sağlamayı amaç edinen tasavvufun birçok tanımı yapılmıştır. Fakat bu tanımlar güzel ahlak üzerinde yoğunlaşmıştır. Tasavvuf bu düşüncenin kitâbî/teorik boyutu, tarikat ise topluma yansımış pratik boyutudur.

II. Hayatı

Halvetiyye-Şa’baniyye tarikatının Çerkeşîyye kolunun kurucusu olarak tanınmış Çerkeşî Mustafa Efendi (v.1229/1814) Çankırı’nın Çerkeş ilçesinde doğmuştur. Çoğu tarihsel kişilikte olduğu gibi bu zâtın da doğum tarihi ve hayatı hakkında net bir bilgi yoktur.

Önemli bir tabakât yazarı olan Hüseyin Vassâf, “*Oldu şeyh vâsıl-ı cânân yâhû*” mısraını kaydederek vefat tarihini (1224/1809) verir. Sâdık Vicdânî ise kaynak göstermeden Mustafa Efendi’nin vefat tarihi olarak (1229/1814) yılını belirtir. (Vassaf, ts.: IV/56) Çerkeşî’nin müridi olan Akif Paşa’nın “*Hû deyip firdevs-i vasla erdi pîrim Mustafa*” manzumesinden çıkan sonuca göre Sadık Vicdânî’nin verdiği tarih doğrulanmış bulunmaktadır. Buna göre Şeyh Efendi 1229 yılında vefat etmiş, (1156/1743) yılında doğmuş, dolayısıyla yetmiş üç yıllık bir hayat yaşamıştır. (Azamat,

1984: s. 330) 1229 yılında vefat eden Şeyhin türbesi Çerkeş'te kendi adıyla anılan caminin içindedir. (Azamat, 1993: s. 272)

Çerkeşi Mustafa Efendi dünyaya gelince, Vehbi Sultan diye bilinen ve Nakşibendiyye müridlerinden olan dedesinin kucağına verilir. Vehbi Sultan, torununu koklayıp okşadıktan sonra bu çocuk İnşallah Halvetiyye şeyhlerinin büyüklerinden olacaktır” diyerek bu doğrultuda eğitilmesini tavsiye eder. Mustafa Efendi dedesinin söylediği gibi sonraları Halvetiyye Tarikatının Şa'baniyye kolu ikinci pîri ve müceddidi olma yetkinliğine ulaşır.

Ârif bir kişi olan dedesinin iltifat ve müjdesine nâil olan Çerkeşi Mustafa Efendi, Safranbolu'ya bağlı büyükçe bir köy olan Zora'da yetişen Halvetî-Şa'bânî şeyhlerinden Şeyh Mehmed Efendi'ye intisâb etmiş ve ondan hilâfet almıştır. (Azamat, 1993: s. 272)

III. Tasavvufî Şahsiyeti

Maddî âleme doğumu menkıbevî olan Mustafa Efendi'nin ikinci ve gerçek doğumunu gerçekleştireceği tarikat yoluna intisâbı da kerâmetvârî bir tarzda olmuştur. Bunun anlamı şudur: Yakîn-i küllîye, yani hakka'l-yakîne ererek mecâzî varlığını öldürüp Hakk'ın varlığıyla var, hayât-ı bâkîsi ve hayy-ı ebedî ile hayy ve bâkî olmuş olan sâlik, bilgi düzeyinde yaptığı köklü değişimle “*Yer başka bir yere dönüştürüldüğü gün*”(14. İbrahim: 48), “*Ölmeden evvel ölünüz*” (Aclûnî, 1405: 2/384) âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfinin “*İki kere doğmadıkça¹ göklerin ve yerin melekûtuna ulaşamazsınız*” sırrına ermiş olarak söz konusu olan iki doğumu da gerçekleştirebilir. (Yıldırım, 2016: s. 285-286) Pîr-i Sâni Mustafa Efendi de bu sırdan nasibdâr olmuştur.

Mustafa Efendi, asıl müridi Zoralı Mehmed Efendi'ye bağlanmadan önce ilk olarak başka bir müridine bağlanır. Bu müridin gözetiminde “ikinci esma”ya kadar manevî seyrini ilerlettikten sonra şeyhi ona, “*Senin kabiliyetin fazladır. Sen Zoralı Mehmet Efendi'ye gitmelisin*” diye telkin ve tavsiyede bulunur. Müridinden bu tavsiyeyi alan Çerkeşli Mustafa Efendi soğuk ve ağır bir kış günü Zoralı Mehmed Efendi'ye gitmek üzere yola çıkar. Comcalı mevkiinde tipiye yakalanarak yolunu kaybeder. Bu esnada Zora'daki evinde bulunan Şeyh Mehmed Zoravî Efendi hanımına, “*Bizim deli yolunu kaybetti bir çorba pişir de götürelim*” der. Şeyh Efendi'nin hanımı bu kış kıyamette oraya çorba gitmeyeceğini söyleyince Şeyh Efendi de ona, “*Öyle ise çorbayı pişir de gelsin burada yesin*” der ve Comcalı mevkiinde zor durumda olan müridine elini uzatarak Mustafa Çerkeşi Efendi'yi mahsur kaldığı halden kurtararak evine getirir. Bu keyfiyet üzere Halvetî yoluna intisâbını kabul eder. Çerkeşli Mustafa Efendi olağanüstü cehd ve gayretle müridine hizmet etmiş ve Halvetî tarikatında Şa'bân-ı Veli Hazretleri'nden sonra “Pîr-i sâni” mertebesine ulaşmış bir mürid-i kâmil olarak temâyüz etmiştir.²

¹ İki kere anadan doğmak demek; önce ana karnından bu sûret âlemine doğarak mahbûb olmak, daha sonra da ma'rifet tahsil etmek suretiyle ma'nâ âlemine doğarak, semâvâtın melekûtunu bilmek ve ayn-ı vücûd olmak demektir. Şeyhî, *Nikât*, vr. 69a.

² “Pîr-i Sani Seyyid Mustafa Çerkeşi Hayatı ve Menkıbeleri”. (ET: 03.06.2017).

Çerkeşli Mustafa Efendi'nin ünü İstanbul'da saraya kadar uzanmıştır. Ulemâ ile tarikat mensupları arasındaki ihtilâfın mahiyeti ve çözüm yolları hakkında devrin pâdişâhı tarafından yöneltilen sorulara cevap olarak kaleme aldığı "*Risâle fi tahkiki't-tasavvuf*" adlı meşhûr eserinin kesin olmamakla birlikte II. Mahmud'un emriyle yazıldığı düşünülmektedir. (Vassaf, ts.: IV/ s. 56; Gölpınarlı, 1931: s. 188) İstanbul'da o kadar ulemâ ve meşâyih varken II. Mahmud'un bu soruları Çerkeşî Mustafa Efendi'ye havâle etmesi onun ilim ve irfanının seviyesini ve şöhretinin yaygınlığını göstermesi açısından son derece önemlidir. Çerkeşî Mustafa Efendi'nin bir süre İstanbul'da ikâmet ettiği görüşü (Öztürk, 1982: s. 34) risâlenin başında pâdişâha gönderildiği açıkça kaydedildiğine göre bir varsayımdan ibarettir. Ayrıca İstanbul'daki ulema ve meşâyih da sorulup sorulmadığı henüz tesbit edilememiştir. II. Mahmud'un, saltanatının ilk yıllarında Kastamonu'da çıkan Tahmisçioğlu isyanını bastırma hususunda şeyhin nüfuzundan faydalanmak amacıyla ona bu soruları sormuş olabileceği öngörüsü (Abdulkadiroğlu, 1986: s. 340) risâlenin muhtevasına göre çok uzak bir ihtimaldir. (Azamat, 1993: s. 273)

Tasavvuf ve tarikat adına ortaya çıkmış bir mürşid-i kâmilin en önemli gereksinimi ve meşrûiyet kıstası hiç şüphesiz Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e ulaşan sağlam bir silsileye sahip olmalarıdır. Çerkeşî Mustafa Efendi'nin de öncelikle bağlı olduğu silsilesini tanımamız gerekir. Bu anlamda Çerkeşî Mustafa Efendi'nin tarikat silsilesi Zoralı Şeyh Mehmed, Mudurnulu Şeyh Abdullah Rühdü (v.1141/1728-29), Şa'bâniyye'nin Nasûhiyye kolunun kurucusu Şeyh Mehmed Nasûhî Üsküdârî (v.1130/1718), Karabaşîyye kolunun kurucusu Karabaş Veli (v.1097/1686) vasıtasıyla tarikatın piri Şeyh Şa'bân-ı Veli'ye (v. 976/ 1568) ulaşır. Şa'bâniyye mensuplarınca tarikatın ikinci kurucusu anlamında "pîr-i sâni" unvanıyla anılan Çerkeşî Mustafa Efendi'nin kimine göre on üç, (Vassaf, ts: IV/s. 58) kimine göre on bir (M. Akif Paşa, 1259: s. 28) halifesi olduğu ifade edilmiştir. Şeyh Efendi'nin halifelerinden altısının kimliği tespit edilmiştir. Bunlar Beypazarlı Ali, Geredeli Halil, Mustafa Safî, Semerci Şeyh İbrahim, Tiritzâde Hüseyin, Ahmed Nûri Baba Efendiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu zâtların irşad faaliyetleri sonucu Çerkeşîyye tarikatı Batı Karadeniz, başta Ankara ve çevresi olmak üzere Orta Anadolu, İstanbul ve Balkanlar'da geniş ölçüde yayılmıştır.

Çerkeşî Mustafa Efendi, kendinden sonra çok sayıda halife bırakmakla kalmamış onun çizgisinden bir mürşidin en önemli göstergelerinden biri olan tarikat kolları da oluşmuştur. Bu bağlamda Çerkeşîyye tarikinden Beypazarlı Ali Efendi'nin halifesi Kuşadalı İbrahim Halvetî³ ile Geredeli Halil Efendi'ye⁴ nisbet edilen İbrâhimiyye ve Halîliyye adlı iki şube meydana geldiği söylenirse de (Vicdânî, 1338: s. 1338-1341) bunlardan ancak İbrâhimiyye ekolü bir tarikat kolu olma vasfına sahiptir. Çerkeşî'nin vefatından sonra mürşidinin emri ile İstanbul'da irşad faaliyetinde bulunan Beypazarlı

<http://www.cerkesvuslathaber.com/kose-yazisi/78/pir-i-sani-seyyid-mustafa-cerkesi-hayati-ve-menkebeleri.html>,

³ Bkz., Öztürk, 1982.

⁴ Bu konuda bakınız. Ergüven, 2000: s. 72-73; Ünlü, 2000: s. 130-136.

Ali Efendi'nin (v.1234/1819) yetiştirdiği tek halife olan Kuşadalı İbrahim Halvetî Efendi (v.1262/ 1846) tarîkate melametî bir hüviyet kazandırmış, tekke, taç, hırka gibi tarîkatlara ait geleneksel unsurları reddederek tasavvuf tarihinde özgün bir yer işgal etmiştir. Kuşadalı'nın Mehmed Tevfik Bosnevi ile (v. 1283/1866) devam eden silsilesi. “Fatih türbedarı” diye meşhur olan Ahmed Âmiş Efendi (v.1920) vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmıştır. (Azamat, 1993: s. 274)

Çerkeşi'nin diğer tanınmış halifesi ümmî bir zat olan Geredeli Halil Efendi'dir. Şeyh Halil Efendi'nin ünü de mürşidi gibi İstanbul'a kadar ulaşmış olmalı ki II. Mahmud tarafından İstanbul'a davet edilmiş, “*Inneme'l-â'mâlu bi'n-niyyât: Ameller niyetlere göredir*”(Buharî, İman: 41; Müslim, İmaret: 155) hadis-i şerifine verdiği manalar pâdişâhî ve huzurda bulunanları hayrete düşürmüş, büyük iltifat ve takdire mazhar olmuştur. Gerede'de vefat eden Halil Efendi'nin türbesi Aşağı Tekke Camii'nin bahçesindedir. Burada hiç şüphesiz ki Geredeli Halil Efendi'nin halifelerinden Ömer Fuâdî Efendi (v.1274/ 1857)'den (Yazar, 2007: s. 62) söz etmemiz gerekir. İstanbul'da Sofular Ekmel Dergahı'nda uzun yıllar şeyhlik görevinde bulunmuş olan Ömer Fuâdî Efendi'ye devrin iki şeyhülislamı Arif Hikmet ve Mehmed Sadeddin Efendiler intisap etmişlerdir. Bu durum Ömer Fuâdî Efendi ve Şa'bâniyye-Çerkeşiyye çizgisinin ulemâ üzerindeki tesirini göstermesi bakımından önemlidir.

Geredeli Halil Efendi'nin diğer halifeleri Yazıköylü Emin Efendi, Diyarbakırlı Hacı Mustafa Safi Efendi (v.1263/1847),⁵ Şeyh Mustafa Hulûsi Efendi (v.1299/1882)'dir. Çerkeşi Mustafa Efendi'nin ilmi ve irfânî çizgi ve mirası manevî sülbünden neş'et etmiş olduğu halifeleri ve müridlerinin yanı sıra bel bağından neş'et etmiş olan oğulları ve torunları tarafından da bi-hakkın temsil edilmeye devam etmiştir. Bu anlamda “Çerkeşiler” olarak tarihe geçerek ilim ve irfanda güzel örnekler ortaya koymuşlardır. Ezcümle Mustafa Efendi'nin Mehmed, Mesud ve Osman Vehbi adlı oğulları kendisinden sonra irşad faaliyetlerini sürdürerek birçok mürîd ve halife yetiştirmişler, bu kutlu ocağı tütürmeye devam etmişlerdir. Bu aile mensupları tarihte görülmedik şekilde sarayın iltifatına mazhar olmuşlar, böylelikle ne kadar yetkin olduklarını ortaya koymuşlardır. Örnek olarak İstanbul'da soyundan “Çerkeşizâdeler” adı verilen bir ulemâ ailesi teşekkül etmiş olan Osman Vehbi Efendi (v.1277/1860) babasının vefatından sonra Ankara'ya yerleşerek şehrin tanınmış âlimlerinden biri olmuştur. Osman Vehbi Efendi'yi II. Mahmud İstanbul'a davet etmiş ve kendisine İstanbul ruusu⁶ verilmiştir. Müellif bir kişiliğe sahip olan Osman Efendi birçok eser yazmıştır. II. Mahmud için kaleme aldığı *el-Hisnü'l-hasîn* (Kahire. ts.) ve *Tasrifatü'l-Fârisiyye* (İstanbul 1267) adlı iki kitabı basılmıştır. Osman Vehbi Efendi'nin oğlu Mehmed Tevfik Efendi Beşiktaş, Halep, Çankırı, Bursa, Balıkesir ve Mısır'da mevleviyet⁷ görevi yaptıktan sonra Medine kadısı olmuştur. Daha sonra Ankara'ya dönerek on iki yıl müderrislik yapmıştır. Bundan sonra aldığı görevler; üç yıl İstanbul kadılığı, Rumeli kazaskerliği muavinliği (1886), aynı yıl

⁵ Bu zâtın Geredeli Halil Efendi'nin halifesi olduğu tartışmalıdır.

⁶ Vezir, beylerbeyi, timar ve zeâmet sahipleri dışında kalan bütün devlet görevlilerine verilen görev kâğıdı. 2. Medrese öğrenimini bitirip sınavı başaranlara verilen diploma.

⁷ Bir tür kadılıktır. Mevlevî postnişinliği ile karıştırılmış olabilir. Bkz., Unan, 2004: s. 467-468.

Meclis-i Meşâyih Nezâreti reisliği, 1889'da Anadolu, ertesi yıl Rumeli kazaskeri payelerini almış ve şeyhülislamlığın Meclis-i Müellefat Encümeni başkanlığına tayin edilmiştir. Dedesi Mustafa Efendi'ye bağlı bir Çerkeşi olan Tevfik Efendi, vefatında (1893) bir Şâbânî-Çerkeşi tekkesi olan Aksaray Sofular'daki Ekmel Dergahı'na defnedilmiştir. Çok sayıda eser kaleme almış, Mehmed Tevfik Efendi'nin *Gayetü'l-beyan fî ilmi'l-mizân* (İstanbul 1306), *Hediyyetü's-sıbyân* (İstanbul 1308), *Divançe* (Mısır1283), *Kasâid-i Tevfik* (Şam 1286,1304), *Levâiyhu'l-kudsiyye* (İstanbul1303), *Behcetü't-tarf fî ilmi's-sarf* (İstanbul1308), *Meziyyet-i İslâmiyye* (İstanbul1306), *Miftâhu'l-akâid* (İstanbul 1301), *Şerh-i Akâd-i Neseft Tercümesi'ndeki Hatalara Dair Risâle* (baskı yeri ve yılı yok) adlı eserleri basılmıştır.

Tevfik Efendi'nin oğlu Ahmed Muhtar Efendi nakîbüleşrâflık⁸ görevinde bulunmuştur. Osman Vehbi Efendi'nin Mehmed Refî adlı oğlundan olan torunu Halil Halid Bey (v. 1934), ailenin en dikkate değer şahsiyetidir. Çok velûd bir müellif olan Halil Halid Bey'in hayatı Anadolu'dan İngiltere'ye uzanan tam bir başarı hikayesidir. Halid Bey Mekteb-i Hukuk'u bitirdikten sonra İngiltere'ye giderek Cambridge Üniversitesi'nde Türk dili ve edebiyatı hocalığı yapmış, edebiyat, tarih, dış politika, iktisat alanlarında dikkate değer eserler yazmış önemli bir fikir adamıdır. (Azamat, 1993: s. 273-274)

IV. Tasavvufî Görüşleri

Mustafa Efendi *Risâle fî tahkiki't-tasavvuf* (el-Çerkeşi, 1290: 1/7) adlı eserinde önemli tespitlerde bulunmuştur. Ona göre tarikat mensuplarının ilerlemeye çalıştıkları tasavvuf yolu ef'al/fiil, evsaf/sıfat ve zat tecellileri olarak tanımlanan üç halden ibarettir. Bu üç tecelliye mazhar olarak tahkike erenler zâhiren Cebriyye, Hulûliyye ve İttihâdiyye'den oluşan üç bâtil fırka mensuplarına benzerler. Fiil tecellisine mazhar olanlar Cebriyye, sıfat ve zat tecellilerine mazhar olanlar ise Hulûliyye ve İttihâdiyye mensuplarına benzetilebilir. Ancak bu üç halin kendilerinde tecelli ettiği sûflerin cebir, hulûl ve ilhad fikirleriyle hiçbir ilgileri yoktur. Sûfleri bu bâtil fırka mensuplarından ayırt etmenin temel ölçüsü şeriat-ı Muhammediyye'ye ittibâ edip etmedikleridir. Şeriattan ayrılmamak şartıyla yukarıdaki üç hal ve makamın kendisi üzerindeki tecellilerinden bahseden sûfinin sözleri ilahi sır ve hikmetlerden ibarettir; ondan zuhur eden olağan üstü haller ise keramettir. Ancak keramet göstermek Hz. Allah (c.c.) Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ve mürşid-i kâmiller katında makbul bir hâl değildir. Çünkü edebe aykırıdır. Şeriata aykırı en ufak bir harekette bulunan sûfi sapıktır; sözleri ilhâd ve ifsâd, ondan zuhur eden haller ise sihir ve istidrâcdır.⁹ *Risâle*'de yer alan bir başka konu ise dışarıdan anlaşılması çok zor olan Melâmîlerle ilgili değerlendirmelerdir. Üstad muhtemelen konu ile ilgili sorulan bir soruya cevap vermiştir. Çerkeşi Efendi'ye göre halkın ve anlayışsız zahir ulemasının hakikatini kavramaktan aciz oldukları zahiren

⁸ Bkz., Seyyid ve şeriflerle ilgili işlere bakan yetkili demektir. Buzpınar, 2006: s. 322-324.

⁹ İstidrâc lügatta, bir halden bir hale yavaş yavaş yaklaştırmak, adım adım ilerlemek, basamak basamak yükseltme veya derece derece aşağıya indirmek, dürmek, katlamak toplamak, aldatmak, kurduğu tuzağa yaklaştırtıp düşürmek anlamına gelir. (Bkz., Yıldız, ts: s. 55; Durmuş, 2001: s 328.

şeriata aykırı bazı söz ve davranışlarda bulunan Melâmî büyüklerinin hayatları dikkatlice incelendiğinde şeriata aykırı hiçbir hallerinin olmadığı görülür. Onlar riyâ ve gösterişten kaçmak maksadıyla hallerini gizlemeyi sevdikleri için şerîatin zâhirine aykırı gibi görünen söz ve davranışlarla enâniyet duygusunu tetikleyeceği için kendilerini halkın ilgisinden korumak istemişlerdir. Bu anlamda Melâmî büyükleri kâmil insanlar olmakla birlikte kemâle erdirmeye yeteneğine sahip değillerdir. Kulu kendine cezbedip kemâle erıştirdikten sonra tekrar beşeriyet makamına döndürmesi anlamına gelen “irşâd” yetkisine sahip değillerdir. Yani “râşid”dirler fakat “mürşid-i kâmil” değildirler. Bundan dolayı onlardan dua istemek ve irşad talep etmek doğru değildir. Çünkü onlar istikrarsız halleri ile talibi şüpheye düşürürler. Halbuki irşad talibi şüpheye düşürmek olmayıp aksine şüphelerini gidermektir. Irşad Hz. Allah’ın kulunu kendine cezbedip kemale erıştirdikten sonra tekrar beşeriyet makamına döndürmektir. Mürşid, kafiri küfürden imana, halkı masiyetten ibadete, yani isyandan kulluğa, havassı ise masivadan ilahi vuslata davet etmek için Allah’ın görevlendirdiği ve bu konuda kendisine halîfelik verdiği kişidir. Bu anlamda ilk mürşidler Peygamberlerdir. Peygamberlerin irşad görevine “nübüvvet-i ta’rifiyye” adı verilir. Peygamberler getirdikleri şeriatın hükümlerini ümmetleri üzerinde uygulamakla yükümlü oldukları gibi mürşidler de zikir, evrâd ve halvet gibi seyr ü sülûk prensiplerinin gereklerini bağlı oldukları tarikatın perspektifinden müridlerine tatbik etmekle mükelleftirler.

Dinin koruyucusu olan ulemadan nefret ederek sûfilik iddiasında bulunmanın tarikat ve şeriatı birbirinden farklı şeyler gibi göstermenin, ulema ile meşâyih üzerinde birleştikleri taat, riyâzet, mücâhede gibi hususları terk etmenin sapıklık olduğunu söyleyen Çerkeşi’ye göre ulemâ ile meşâyih arasındaki ihtilâf lafzî olup iki gurubun arasında manada ve özde ihtilaf yoktur. Mustafa Efendi’ye göre ulema bu gibi sahte sûfilerle gerçek sûfileri ayırt etme gayretini göstermeden aleyhlerinde birçok Risâle kaleme almış, sûfiler de onlara cevap vermişlerdir. Çerkeşi’nin bu uzlaştırmacı tavrı ulema üzerinde tesirini göstermiştir. Nitekim Şeyhülislam Arif Hikmet Bey ve Şeyhülislam Mehmed Sadeddin Efendi, devrin tanınmış alimlerinden Mehmed Zihni Efendi ve Kelamcı Abdüllatif Harpûti onun tarikatına intisap etmişlerdir.¹⁰

V. Tuhfetü’l-Mürîdîn ve Tesliyetü’l-Muhibbîn

Mustafa Çerkeşi Efendi Risâlesinin başında âlim bir zât olan Abdullah Efendi isminde birisinin kendisine yazdığı bir mektupta tasavvuf yolunun sâliklerine ve âşıklara muhalefet ettiğini, bunun üzerine Allah Teâlâ’ya sığınıp Ehlullâhın da himmetlerini talep

¹⁰ İslam toplumunda tarih boyunca önemli bir problem teşkil eden şeriat-tasavvuf ilişkisi konusunu inceleyip açık ve net bir şekilde ortaya koyan bu risâle birkaç defa basılmıştır (İstanbul 1290/*Sergüzeşt ve Tarikatname-i Pîran ve Meşâyih-i Halvetiyye* ‘nin sonunda, İstanbul 1300; Yusuf Halveti’nin *Tenbihü ‘l-gabî* adlı eseriyle birlikte basılmıştır, Eskişehir 1331). Ayrıca bu risâle 48,5 X 34,5 cm. ebadındaki bir levhaya sülûs hatla yazılarak türbesinin bulunduğu camiye asılmıştır. *Risale-i tahkiki’- tasavvuf* Abdülkerim Abdülkadiroğlu tarafından yayımlanmıştır. Bkz., Azamat, 1993: s.273; Akyol, 2012.

ederek bu risâleyi kaleme almaya karar verdiğini ve yazdığı bu Risâleyi “*Tuhfetü'l-Mürîdîn ve Tesliyetü'l-Muhibbîn*” ismiyle isimlendirdiğini beyan etmektedir.

Abdullah Efendi yazdığı mektupta dua ve zikirde muteber olanın ihfâ, yani gizlilik olduğunu söylemekte (Çerkeş Şeyhi, ts: vr. 1/a)

أَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

Rabbimize yalvara yalvara ve için için duâ edin. Çünkü O, haddi aşanları sevmez” (7. A'râf Suresi: 55) âyet-i kerîmesini kendince tefsîr ederek bu âyet-i kerîmeye göre duâ ve zikirde ihfânın farz olduğunu söylemektedir. Âyetin sonundaki “*Muhakkak ki O (Allah) haddi aşanları sevmez*” ifâdesini de “*duâ ve zikri cehrî yaparak haddi aşanları sevmez*” şeklinde tefsîr etmektedir. (Çerkeş Şeyhi, ts: vr. 1/b)

Ayrıca Meryem sûresinin üçüncü âyet-i kerîmesinde Zekeriyyâ (a.s.)’ın hafî dua etmesi sebebiyle “*Hani o (Zekeriyyâ) Rabbine gizliden nidâ etmişti*” (19. Meryem: 3) âyet-i kerimesi ile Allah Teâlâ (c.c.) tarafından övüldüğünü bunun da cehrî zikrin haram olduğuna delil olduğunu ifâde etmektedir. (Çerkeş Şeyhi, ts.: vr. 2/a)

Diğer bir delil olarak Ebû Mûsâ (r.a)’den rivâyet edilen şu hadis-i şerîfi nakletmiştir; “*Rasûlullah (s.a.v.) ile beraberdik. Bir vadiden inerken tekbîr getiriyor, çıkarken de tehlîl ediyorduk. Sesimizi biraz yükselttik. Bunun üzerine buyurdu ki: “Ey insanlar, kendinize acıyın. Zira siz ne sağır birisine ne de burada olmayan birisine sesleniyorsunuz. Şüphesiz O sizinle birlikte, çok iyi işitir, çok yakındır. O’nun ismi mübârek şanı da yücedir.”* (Buhârî, Cihad: 131, Müslim, Zikir: 44; Çerkeş Şeyhi, ts.: vr. 2/a)

Ayrıca İmam Gazzâlî’nin eserlerinden birisinde geçtiğini iddia edip kaynak vermediği bir uydurma hadis naklederek hem yüzyıllar boyu İslâm toplumlarının gönlüne taht kurmuş olan Allah dostlarını tekfir etmiş, hem de mutasavvıflara hayrân olan ve tasavvuf tarihinin en meşhûr mutasavvıflarından birisi olan Gazzâlî’ye bühthan etmiştir. Zira Gazzâlî hakîkatî arama serüvenini anlatırken sûfiler hakkında şunları söylemektedir: “*Kesin bir şekilde anladım ki, tasavvuf ehli, Allah Teâlâ’nın yolunda olan kimselerdir. Onların hâlleri, hâllerin en iyisidir. Yolları, yolların en doğrusudur. Ahlâkları ahlâkların en temizidir. Dînin esâsına vâkıf olan âlimlerin ilmi, hükemânın hikmeti ve şerîatın inceliklerini kavramış bütün ilim ehlinin akılları onların hallerinden ve ahlâklarından bir kısmını değiştirmek, daha iyi bir hâle getirmek için bir araya gelse, buna imkân bulamazlar. Daha iyisini ortaya koyamazlar. Onların zâhiren ve bâtınen bütün hâl ve hareketleri, nübüvvet kandilinin ışığından alınmıştır. Yeryüzünde ise, nübüvvet ışığından başka aydınlanacak bir nur yoktur.*” (Abdulhalim, 1997: s. 184)

Naklettiği uydurma hadiste “*Ümmetim üzerine sûfiyye adında bir fırka zuhur etmeden kıyamet kopmaz. Onlar kendilerini ebrârdan görürler. Ancak onlar; ‘Rabbimize yalvara yalvara ve için için dua edin. Çünkü O, haddi aşanları sevmez’* (7. A'râf: 55)

âyet-i kerîmesine muhalefet ettiklerinden en şerli kâfirlerdir" ¹¹ ifâdeleri geçmektedir. (Çerkeş Şeyhi, ts: vr. 3b)

Yazmış olduğu risâlesinde bütün bu iddiaları kısa ve özlü bir şekilde ele alan Mustafa Çerkeşi Efendi, delilleriyle konuyu izah ederek muhatabının iddialarını bir bir çürütmektedir. İlk önce ihfâ ve cehr kelimelerinin lûgat anlamlarını "*Cehr kelimesi sesini başkasına duyurmandır. İhfâ ise bunun zıddı olarak sesini gizlemen, nefesine duyurmandır*". Şeklinde veren Çerkeşi yer yer İmam Cezerî'den alıntılar yapar. O, Cezerî'nin bütün farz, vacip, sünnet ve nâfile ibadetlerin tamamının aslında zikir olduğunu söylediğini nakleder. Bu geniş perspektifli tanıma göre, zikir sadece tesbih ve tehlil değildir. Mü'minin yeme, içme, uyuma, gezme, oturma, kalkma, cinsel ilişki ve sair bütün fiillerinde zikir halinde bulunması mümkündür. Zikirden murad sesli olarak bir şeyi müzâkere etmek de olabilir. Ayrıca Kurân-ı Kerim'i kıraat etmek, salevât-ı şerife okumak gibi ibâdetler de zikirdir ve bunların birçoğu zaman zaman cehrî olarak yapıla gelmiştir. Başta Kâinâtın Efendisi Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v) olmak üzere ashâb-ı kiram ve diğer bütün mü'minler cehrî zikir yapmışlardır. (Çerkeş Şeyhi, ts: vr. 1a)

Aliyyü'l-Kârî, Abdülkâhir Sühreverdî'nin "*Âdâbu'l-mürîdîn*" adlı eserinin "*Fethu ebvâbi'd-dîn fî şerhi âdâbi'l-mürîdîn*" isimli şerhinde; "*Kişinin otururken, yürürken, alışveriş yaparken, uyurken, susarken, konuşurken ve sair bütün hallerde zikrullâh ile meşgul olması mümkündür*" diyerek konuyu ilmen açıklamakta, dolayısıyla hem ilim ehli hem de tasavvuf ehli zâtlar tarafından cehrî zikrin câiz ve gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. (Çerkeş Şeyhi, ts.: vr. 1a) "*أَذْغُوا رَبَّكُمْ تُضَرُّوْا وَخُفِيَ إِنْهُ لَا يُجِبُ الْمُعْتَدِينَ*" "*Rabbini yalvara yalvara ve için için (gizlice) duâ edin. Çünkü O, haddi aşanları sevmez*" (7. A'râf: 55) âyet-i kerîmesine gelince, bu konuda muhatabının ilmi bir bakış açısından yoksun ve kasıtlı olarak bu âyet-i kerîmeyi kendince tefsir edip "*إِنْهُ لَا يُجِبُ الْمُعْتَدِينَ*"den kasdın duâ ve zikir-i cehrî yapanlar olduğunu söylemesinin tamamen asılsız ve mesnetsiz olduğunu söyler. Ayrıca bu zâtın tefsir ilmini ve tefsir usûlünü iyi bilmediğinin bu iddiasından anlaşılmakta olduğunu vurgular. (Çerkeş Şeyhi, ts.: vr. 1b)

Mustafa Efendi'ye göre cehrî zikrin Kurân-ı Kerim'e göre helal olmadığını söyleyen bu şahıs kendi öz nefesine dahi acımamaktadır. Zira aşağıda iki ayrı rivâyeti verilen hadîs-i şerifte Resûlullah (s.a.v.): "*Kim bilgisi olmadığı halde Kur'an'la ilgili söz söylerse / Kur'an'ı tefsir ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın.*" (Tirmîzî, tefsir: 1) "*Kim de (bilgisi olmadığı halde) kendi görüşüne / fikrine dayanarak Kur'an'la ilgili söz söylerse / Kur'an'ı tefsir ederse, o konuda isabet etse bile hata etmiş olur*" (Ebu Davud, İlim: 5) buyurmaktadır (Çerkeş Şeyhi, ts.: vr. 1b). Bazı tefsirlerde "*Allah Teâlâ'yı cehrî ve hafî olarak zikrediniz*" şeklinde ikazlar yer almaktadır. Hâtemü'l-Huffâz olarak tanınan İmam Cezerî de bunlardandır. Kütüb-i sittenin "*âdâbu'z-zikr*" bölümlerinde bununla ilgili rivâyetler mevcuttur. Ebu Musa (r.a.)'ın rivayet ettiği hadîs-i şerife gelince, bu hadîs-i şerif sefer halinde iken ve düşmanın yaklaşması muhtemelken vârid olmuştur. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in bu sebeple sesli olarak tekbîr getirmelerini yasakladığı mezkûr hadisin şerhlerinde açıkça ortaya konulmuştur. Dolayısıyla muhatabın bu hadîs-

¹¹ Kaynağına ulaşamadık.

i şerîfî cehrî zikrin haramlığına delil göstermesi ilmî bakış açısından yoksundur. (Çerkeş Şeyhi, ts.: vr. 1a) İmam Cezerî “*el-Hısn-ül-hasîn min kelâmi seyyid-il-mürselîn*” isimli eserinde duâda ihfânın da cehrin de caiz olduğunu beyan etmektedir. (Çerkeş Şeyhi, ts: vr. 1b)

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in kütüb-i sittede yer alan bir hadîs-i şerîfleri de şöyledir: “*Ben kulumun benim hakkımda yaptığı zannına göreyim. O beni zikretti mi onunla beraberim. Eğer o beni nefsinde zikrederse ben de onu nefsimde zikrederim. Eğer o beni bir cemaat içerisinde zikrederse ben de onu onunkinden daha hayırlı bir cemaat içerisinde zikrederim. O bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zirâ’ yaklaşırım, o bana bir zirâ’ yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim.*” (Buharî, Tevhid: 50; Müslim, Zikr: 2; Tirmizi, Da’avat: 142)

Cemaat içerisinde yapılan zikrin cehrî olduğu, hatta cehrî zikrin ve topluluk halinde yapılan zikirden daha efdal olduğu bu hadîs-i şerîften anlaşılmaktadır. İmam Cezerî ve İmam Münâvî de bu kanaattedir. (Çerkeş Şeyhi, ts.: vr. 2b)

Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadîs-i şerîfinde şöyle buyurmaktadır: “*Cennet bahçelerine uğradığınız zaman onlardan istifade edin.*” Ashab-ı Kiram, “*Cennet bahçeleri nerelerdir? Ya Resulallah*”. Efendimiz (s.a.v): “*Zikir halkalarıdır*” (Tirmizi, Deavât: 82; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/ 150) Hadîs-i şerîfi şerheden Mustafa Çerkeşî Efendi, “*Halkalar halinde toplanmış Allah Teâlâ (c.c.)’yı zikreden toplulukların zikrini işittiğinizde cennet bahçesi mesâbesinde olan o meclislere iştirak ediniz ve oralardan nasibinizi alınız*” ifâdeleriyle bu hadîs-i şerîfin açıkça cehrî zikre delil olduğunu beyan etmekte ve konuyla ilgili başka hadîs-i şerîfleri de zikrederek görüşünü ispat etmektedir. (Çerkeş Şeyhi, ts.: vr. 2b)

Çerkeşî Efendi, Hz. Ali’nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfini zikrederek cehrî zikrin Peygamber Efendimiz (s.a.v.) tarafından telkîn ve emir buyurulduğunu ispatlamaktadır: “Hz. Ali (k.v.) Resûlullah (s.a.v.) Efendimize “*-Yâ Rasûlallah! Allâh’a varan yolların en kısa olanını, kullarına en kolay gelenini ve Hak Teâlâ nezdinde en üstün olanını bana bildir*” diye istekte bulunmuş; bunun üzerine Peygamber Efendimiz (s.a.v): “*Yâ Ali! Ben ve benden önceki peygamberlerin söylediği sözlerin en kabûle şayanı; “Lâ ilâhe İllallah”tır. Yedi kat yer ile yedi kat gök terazinin bir kefesine konsa, “Lâ ilâhe İllallah” da diğer kefesine konsa “Lâ ilâhe İllallah” hepsinden ağır gelir*” buyurdu. Hz. Ali (r.a): “*-Yâ Rasûlallah, Allah’ı nasıl zikrederim? Peygamber Efendimiz (s.a.v.): -Ya Ali! Dizini dizime daya. Alnını da alnıma koy. Gözlerini kapa ve üç defa söyleyeceğimi dinle. Sonra Sen de üç defa söyle, Ben dinleyeyim. Akabinde, Peygamberimiz gözünü yumup yüksek bir sesle, üç kere “Lâ ilâhe İllallah” dedi. Hz. Ali (r.a) Efendimiz de dinledi. Hz. Ali (r.a) Efendimiz gözünü yumup, sesini yükselterek üç defa “Lâ ilâhe İllallah” dedi. Bu şekilde Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Hz. Ali (r.a) Efendimize cehrî zikri telkin etti.*” (Çerkeş Şeyhi, ts: vr. 3/â-3/b)¹²

¹² Bu hadîs-i şerîf “*el İnâyetü’r-Rabbâniyye*” ve “*Mışkâtü’l-Envâr*”da geçmektedir.

Mustafa Çerkeşi Efendi risâlesini, nefs-i emmâresinin esiri olduğunu düşündüğü bu zâtın ehlullah diye tabir edilen Süfyân-ı Servî, Abdullah b. Mübârek, Dâvûd-i Tâî, İmam Ebû Hanîfe ve onun birçok talebesi, Cüneyd-i Bağdâdî, Bâyezîd-i Bistâmî ve bunlar gibi daha nice Allah dostlarını ve bu ümmetin müçtehitlerini, ulemâsını, muhaddislerin ve müfessirlerin birçoğunu tekfir etme cür'etine kapılarak kendini perîşan ettiğini vurgulamakta ve kendisinin bir an evvel tevbe edip pişman olmasını temenni etmektedir. (Çerkeş Şeyhi, ts.: vr. 4a)

Ayrıca okuyucularına mezkûr zâtın İmam Gazzâlî'nin adına uydurma hadis isnad ettiğinden dolayı daha önce bahsettiğimiz hadis-i şerîfleri delil göstererek cehennemlik olduğunu beyan edip, tasavvuf ehlinin önde gelenlerinden birisi olan İmam Gazzâlî'nin başta *“İhyâu Ulûmi'd-dîn”* olmak üzere tüm kitaplarını ve diğer tüm ilim ve tasavvuf ehli zâtların kitaplarını okuyarak mutasavvıfların ne denli şerîata bağlı olduklarını ve İslâm'ı ne ölçüde mükemmel anladıklarını ve yaşadıklarını tesbit etmelerini telkin ve tavsiye etmektedir. Bu amaçla Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *“Kûtu'l-Kulûb”*, İslâm âleminde benzerinin yazılamadığını söylediği Molla Câmi'nin *“Nefehâtü'l-Üns”*, İmam Kuşeyrî'nin *“er-Risâle”*, Ahmed Gazzâlî'nin *“Havâssu't-Tevhîd”*, İmam Suyûtî, Abdülvehhâb Şa'rânî, Seyyid Şerîf Cürcânî, Abdurrahman Câmi ve benzeri mutasavvıfların eserlerini ve fikirlerini okumalarını tavsiye etmektedir. (Çerkeş Şeyhi, ts.: vr. 4a)

Son olarak okuyucularına yukarıda isimleri geçen velîlere göre, evliyâullahı ve onların dîn-i mübîn-i İslâm hakkındaki görüş ve düşüncelerini inkâr etmenin son nefeste imanlı gitme açısından tehlike arzettiğini ifade eden Mustafa Çerkeşi Efendi bu risâlenin yazılmasına sebep olan sûfileri ve cehrî zikir yapanları tekfir eden Abdullah Efendi'ye ve bütün mü'minlere duâ ederek sözlerini nihâyetlendirmektedir. (Çerkeş Şeyhi, ts: vr. 4b)

VI.Sonuç

Bu çalışmamıza konu olan Çerkeşi Mustafa Efendi, başta mensubu olduğu Halvetî-Şabanî tarîkinde olmak üzere tasavvuf tarihinde mühim bir yere sahiptir. Bilindiği üzere bağlı bulunduğu tarîkın yirmi şart olarak tespit edilmiş olan temel ilkelerini üç şarta indirerek: *“Tarikatımız üç şart ile meşruttur”* diyerek Şabaniyye tarîkinde *“Pîr-i Sâni/ikinci pîr”* olarak kabul edilmiştir. Yaşadığı dönemde İstanbul'a kadar uzanan bir üne sahip olmuştur. Vefatından sonra bıraktığı kalıcı eserler ve on üç halifesi değerli hatırasının günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.

Müellif, çalışmamıza konu olan yeni tespit edilen bu risâlesinde geçmişten günümüze devam edegelerek güncelliğini sürdüren zâhir-bâtın ehli arasındaki tartışmaya bir tarafından girerek tasavvuf lehine önemli bir katkıda bulunmuştur. Bilindiği üzere Haricilerden beri İslâm dünyasında bir tekfirci damar her zaman mevcuttur. İbn Teymiyye ile farklı bir boyut kazanan bu zihniyet her dönemde güncelliğini korumuştur. Osmanlı Devleti döneminde İmam Birgivî, Nebî bin Turhan es-Sinobî gibi alimler bu tartışmaya ehl-i zâhir perspektifinden katılarak görüşlerini serdetmişlerdir. Tarihimizde

müfti-i sakaleyn/insanların ve cinlerin müftisi olarak bilinen Kemâlpâşazâde, İbnü'l-Arabî lehinde verdiği fetva ile meseleye adeta nokta koymuştur.

İmam Birgivî çizgisinde on yedinci asırda ortaya çıkan Kadızadeliler tartışmayı yeniden alevlendirmişlerdir. Sûfiler başta olmak üzere toplumun birçok kesimini tekfir etmişler, medreselerde okutulan müspet ilimleri kaldırarak ilim irfan hayatımıza büyük bir darbe vurmuşlardır. Tekfirci damar Vahhabilik, İşid ve el-Kaide gibi örgüt ve yapılar ile günümüze kadar ulaşmış, bu karanlık teşkilatlar emperyalist güçler için İslâm dünyasının birçok bölgesinin işgaline zemin hazırlamışlar, adeta Truva atı rolünü üstlenmişlerdir. İşte bu mühim ihtilafta Çerkeşi Mustafa Efendi'nin *Tuhfetü'l-mürîdîn* adlı eseri bizler için yol gösterici olacaktır.

Kaynaklar

- Abdulkadiroğlu, A. (1986). *İki Vesika*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi: XXVIII.
- Abdülkadiroğlu, A. vd. (1998). *Divân /Mustafa Rûmî Efendi (Şeyh-Geredeli)*. Ankara: Anıl Matbaa ve Ciltevi; Takdim c. III-IV.
- Aclûnî, İ. b. M. (1405). *Keşfü'l-Hafâ ve Muzîlû'l-İlbâs Ammâ İšteherâ Mine'l-Ehâdis alâ Elsineti'n-Nâs*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2/384.
- Akyol, İ. (2012). “Çerkeşi Mustafa Efendi ve Risâle-i fî Tahkîki't-Tasavvuf Adlı Eseri” Kastamonu: Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, 4-6 Mayıs.
- Azamat, N. (1993). “Çerkeşi Mustafa Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, s.272-275. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- . “*Kuşadalı İbrahim Halveti*”(1984). *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, IV.
- Buzpınar, Ş. T. (2006). “Nakîbüleşrâf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32, s. 322-324. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çerkeş Şeyhi, M. (ts.). *Tuhfetü'l-mürîdîn ve tesliyetü'l-muhibbîn*, İBB Atatürk Kitaplığı, OE_Yz_297.7 297.7 1, 29-33 yk., 23 st.
- Durmuş, İ. (2001). “İstidrâc”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, s.328. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Enderunlu Â. *Hidayetü'l-velî fî menakıbı Kuşadalı*, İÜ Ktp., TY, nr. 9849.
- Ergüven, M. (ts.). “Geredeli Şeyh Hacı Halil Efendi”. (ET: 03.06.2017). <http://www.geredemuftulugu.gov.tr/>
- Geçmişten Günümüze Gerede Sempozyumu*. (2000). Bolu: Gerede Belediyesi Yayınları, Emin Ajans.
- Gölpınarlı, A. (1931). *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul. Milenyum Yayınları.
- <http://www.cerkesvuslathaber.com/kose-yazisi/78/pir-i-sani-seyyid-mustafa-cerkesi-hayati-ve-menakibeleri.html>,

Pîr-i Sâni Seyyid Çerkeşi Mustafa Efendi (D.1743-V.1814) ve Yeni Bulunan "Tuhfetü'l-Mürîdîn ve Tesliyetü'l- Muhibbîn" İsimli Risâlesinin Tahlili _____ 1939

Köstendilli Süleyman Şeyhî. (ts.). *Nikâtü'l-Hikem*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Serez Bl., Nu: 1510.

Mehmed Âkif Paşa, (1259). *Eş'ar-ı el-Hac Akif Efendi*. İstanbul: Tab'hâne-i Âmire Litoğrafya Destgâhı.

Öztürk, Y. N. (1982). *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, İstanbul: Fatih Yayınevi.

"Pîr-i Sani Seyyid Mustafa Çerkeşi Hayatı ve Menkıbeleri". (ET: 03.06.2017).

Unan, F. (2004). "Mevleviyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 19, s. 467-468. Ankara: İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ünlü, A.R. (2000). *Tarih Boyunca Gerede*, İstanbul: Yenigüven Matbaacılık.

Vassaf H. *Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, I-V, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar Bölümü, Numara: 2305-2309; a.g.ml., *Sefîne-i Evliyâ*, Osmanlıca'dan çev. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, (1990). I-II, İstanbul: Seha Neşriyat.

Vicdanî, M. S. (1338/1341/1919), *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye Silsilenâmesi*. İstanbul: Evkâf-ı Gslâmiyye Matbaası.

Yazar, İ. (2007). "Ömer Fuâdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 34, s. 61-63. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yıldırım, B. (2016). *Köstendilli Süleyman Şeyhi Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Erzurum: Ertual Yayınları.

Yıldız, A. (2017). *Kerâmet ve İstidrâc*, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/257607>, (Erişim tarihi: 11.05.2017).